

УДК 316.2:355.01

Тетяна Цимбал
(м. Кривий Ріг)

ЕВОЛЮЦІЯ ФЕМІНІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ ВІЙНИ: ВІД АНТИМІЛІТАРИЗМУ ДО ЕТИКИ ПІКЛУВАННЯ

*Я ніколи не приєднаюсь до руху проти війни.
Покличте мене, коли з'явиться рух за мир.*
Мати Тереза

У статті проаналізовано феміністичний дискурс війни та його еволюція від антимілітаризму до етики піклування. Підкреслюється, що, спираючись на теорію справедливої війни та відходячи від суто гендерних ідентичностей, сучасні феміністки зосереджуються на осмисленні необхідності турботи про військових, які покликані захищати державу від зовнішнього агресора.

Ключові слова: фемінізм, антимілітаризм, війна, етика піклування.

Сучасна ситуація у світі, перманентні військові протистояння, локальні конфлікти викликають тривогу громадськості та привертають увагу широкого кола дослідників. Не залишаються осторонь і представниці феміністичних кіл. Більшість з них акцентують увагу на маскулінності війни, яка наражає на небезпеку дітей і жінок, та на особливій антимілітаристській, миротворчій місії жіноцтва. Феміністкам вдалося привернути увагу до антигуманності війни, при цьому підкреслювалося, що від війни страждають не тільки завойовані народи, а й самі ініціатори: ті, хто розв'язують військовий конфлікт або з розумінням ставляться до війни, страждають від неї.

З огляду на ситуацію в нашій країні, актуальність обраної теми не викликає сумнівів. Метою статті є стислий аналіз характеру феміністичного дискурсу останньої чверті XX – початку XXI ст., який, на нашу думку, відображає загальні гуманістичні тенденції.

Зауважимо, що проблема війни хвилювала інтелектуалок минулого століття, перших жінок-філософів XX століття – С. Вейль,

С. де Бовуар, Х. Арендт, які були свідками і, по суті, жертвами Другої світової війни.

Осмислюючи проблему війни, С. Вейль характеризує її як один із видів знекорінення людини. «Укорінення – це, можливо, найважливіша та найменш визнана потреба людської душі, одна з тих, які найважче піддаються означенню», – зазначає С. Вейль. «Людина має коріння через реальну, активну та природну участь в існуванні спільноти, яка зберігає живими деякі скарби минулого й деякі передчуття майбутнього. Ця участь природна, вона викликана автоматично місцем, народженням, професією, оточенням. Кожна людина потребує багато коренів. Вона потребує сприйняття всієї сукупності морального, інтелектуального, духовного життя через посередництво тих кіл, у які вона природно входить. Взаємовплив різноманітних кіл не менш необхідний, ніж укорінення в природному середовищі» [3, с. 36]. Першою і найстрашнішою формою знекорінення людини є, на думку С. Вейль, воєнні завоювання, «і в цьому сенсі завоювання майже завжди – зло. ...Тоді позбавлення коріння стає смертельною хворобою для поневолених народів» [3, с. 36].

Засуджуючи війну, Сімона де Бовуар підкреслювала її аморальний характер, ніщість тих, хто наживається на війні, а потім прикидається жертвою. Особливо боляче було усвідомлювати, що жертви можуть бути даремними. Відчай охоплював мислительку, коли вона бачила наслідки війни: «Закінчував розкладатися, залишившись позаду, величезний труп – війна, і повітря було наповнене смородом» [2, с. 8].

У більш широкому аспекті розглядає проблему війни Х. Арендт, намагаючись показати, як через розуміння насилля можна прийти до нового трактування війни: «Технічне вдосконалення засобів насильства досягло тієї точки, коли вже жодна політична ціль не може, як бачимо, співвідноситися з їхнім руйнівним потенціалом або виправдовувати реальне використання цих засобів у збройному конфлікті» [1, с. 3]. Однак, з іншого боку, Х. Арендт вважає, що війна можлива у тому випадку, коли в конфлікт вступають нерозвинені країни, які не мають у власному арсеналі зброї масового знищення. За таких умов війна може привести до знищення насилля, але може й збільшити рівень насилля. При цьому Х. Арендт сподівається, що старі переконання про війну як прискорювач розвитку економіки (за Ф. Енгельсом), про зброю як за-

поруку отримання влади будуть відкинуті, і людство спрямує свої погляди до гуманістичних цінностей.

Подібні антимілітаристські думки висловлюють і феміністки 80–90-х років ХХ ст. та початку ХХІ ст., підкреслюючи маскулінний характер війни [5; 7–10]. Образ солдата в цих працях має гротескний характер: жаклиний хижий чоловік отримує тваринне задоволення при заподіянні поранень і вбивств, навіть його жести брутальні, нервові й різкі. Маскуліність війни виявляється і в грабіжницькій ненажерливості солдат і водночас у солдатському братстві, що ґрунтується на усвідомленні місії рятівників, справедливих воїнів-захисників, згуртованих загальною метою. Феміністки підкреслюють маскуліність війни, пояснюючи її високим рівнем агресії чоловіків, особливо молодого віку. Причому акцентується задоволення, яке отримують чоловіки від виявлення агресивності, байдужість до болю та переживань інших, здатність бачити в іншому смертельного ворога, вміння покорятися командирів та почуття колективної єдності. Подібні властивості є суто чоловічими і протиставляються дещо міфологізованій жіночій лояльності.

Жінки у феміністичному дискурсі мають антимілітаристські позиції, водночас по-материнськи моляться за повернення солдат й оплакують полеглих. Вони ненавидять ворога та з презирством ставляться до зрадників і боягузів. Сучасні феміністки підкреслюють важливість жіночої допомоги військовим, наприклад, догляд за пораненими чи соціальне забезпечення [8; 10], і різко відмежовують образ «свого» солдата від «чужого». При цьому перші героїзуються, а другі, навпаки, демонізуються.

Досліджуючи війну як соціальний феномен, феміністки знаходять й реальну шкоду, й вторинні вигоди (наприклад, нові види праці, пригоди, самовиховання, нові види знань). Водночас намагаються розвіяти міф про те, що жінки, чоловіки яких воюють, захищають рідну країну, знаходяться у безпеці. Адже мати чи дружина солдата, що воює, не може перебувати у безпеці ні психологічно, ні фізично (з огляду на вплив психіки на соматіку).

Пом'якшення позиції сучасних феміністок щодо війни викликає критику активних антимілітаристських кіл, яка переноситься навіть на почуття патріотизму, адже гендерні ролі повинні бути незалежними від останнього.

Антимілітаристки є одним із жіночих образів, народжених у феміністичному дискурсі війни. Інший образ – жінки-військові,

що беруть безпосередню участь у військових діях, заперечуючи гендерні відмінності. Сучасним прикладом такої жінки може бути легендарна льотчиця Надія Савченко, яка залишається незламною, незважаючи на трагічну ситуацію перебування у російському полоні. Багато прикладів жіночого військового героїзму маємо серед учасниць бойових дій у Другій світовій війні. Тоді жінки опановували найрізноманітніші військові спеціальності: від снайпера – до льотчика-винищувача. Сьогодні, наприклад, у США активно стверджується право жінок на участь у бойових діях і критикується маскулінний фанатизм американських військових [6].

Ще один образ, пов'язаний з війною, – образ жінки-жертви війни як символу страждань та болі, які приносить війна. Зазвичай війна несе саме жінкам ворожого або переможеного народу поневолення, приниження, насилля. «До війни та після війни жінки «обслуговують» окупаційні армії своєю працею та тілом і дедалі більше переважають у численних таборах біженців, де намагаються зберегти іншим життя. Усю «жіночу працю» – материнську турботу, годування, захист, догляд за хворими та літніми, підтримку сімейних зв'язків – наражає на небезпеку війна; тому крізь очі й життя кожної жінки можна побачити результати деконструктивістських дій війни на стосунках і на тілах обох статей різного віку» [10, с. 57].

Найбільш оптимістичний образ жіночності у феміністичному дискурсі війни – жінки миру. Навіть трактування поняття «миролюбство» ототожнюється з поняттям «фемінність», враховуючи, що антимілітаризм та миролубство більше притаманні саме жінкам, а не чоловікам. Як вважають західні дослідниці, «фемінну миролубність виражено у стилі міркувань, що виявляють увагу до реальних, а не гіпотетичних відносин, до почуття довіри як джерела й перевірки розуміння, що більше зацікавлене в ефективному діалозі, ніж у доказах» [9, с. 67]. Цей спосіб розмислів не узгоджується з теоріями справедливої війни, з полемічними обговореннями та гострими дискусіями. Це етичні способи міркування і відповідно пов'язані з певними моральними цінностями. Наприклад, з талантом підтримувати приязні, дружні стосунки, що не розчиняють особистість у загалі і в той же час не дистанціюють людину від інших із суто егоїстичних інтересів. Це стосунки, побудовані на принципі інтерсуб'єктивності. Іншим є «ставлення до втіленого свавілля, упертості, що на протигагу мілітаризму не бажає керува-

ти іншими, загрожуючи заподіяти або фактично завдаючи їм важкої шкоди» [10, с. 125].

Підкреслюючи жіночу миролюбність, феміністки вказують способи та критерії, за допомогою яких вони можуть реалізувати ефективну політичну миролюбність. В першу чергу, до них зараховують такі риси фемінності, як почуття совісності та сорому, романтизм та надмірні надії, самовладання, вміння подавити гнів, що є цінними у процесі переговорів або мирному протесті і дозволяє переглянути ефективність насильства. Водночас мирний протест вимагає досягнення мети й захисту досягнень без шкоди іншим. Крім того, властиві жінкам чесноти і здатність до піклування важко переорієнтувати з приватної до публічної, громадської сфери. А з іншого боку, піклування може гіперболізувати ся і перерости у нав'язливу ідею допомоги кожному нужденному.

Зважаючи на неоднозначність реалізації чеснот жіночої миролюбності, феміністки визначають можливості реалізації феміністичної свідомості як чинника змін. «Жіночий голос миру» майже завжди був в опозиції до офіційної політики. Найбільш яскравими прикладами є рух «Чілійські жінки за життя», «Зелена зона» у Кенії, «Жінки в боротьбі за мир» у США, «Жінки в чорному» в Ізраїлі та ін., які в останні десятиліття виявили стійку, незламну миролюбність.

Подібні організації з'являються і в Україні як відповідь на виклики розв'язаної зовнішнім агресором війни. Взагалі сучасний український феміністичний дискурс поступово активізується і тематично збагачується, у тому числі з'являються роботи, присвячені проблемі військової служби жінок, участі жінок у бойових діях тощо. Військова ситуація в країні за останній рік змінила негативне ставлення до фемінізації армії більшої частини суспільства. Сьогодні в обороні країни беруть участь десятки жінок, а у волонтерському русі – сотні. Що ж стосується думок про аморальність військової діяльності жінки, погодимось, що останні «є за своєю суттю популістськими і виступають антитезою науковому дослідженню проблем гендеру і фемінізму. По-перше, зміст військової діяльності жінки конкретно-історичний. ...По-друге, аморальним є не прагнення жінки до самореалізації у військовій діяльності, аморальна відмова (протидія) суспільства жінці в цьому лише через те, що індивід біологічно належить до жіночої статі» [4, с. 101], тим більше в умовах військового протистояння агресору.

Феміністки, незважаючи на принципову маскулінність війни, намагаються окреслити підходи до розуміння справедливої війни як відповіді на агресію іншої держави. У цьому випадку воїн стає рятівником своїх співвітчизників, своєї рідної держави втілюючи гуманістичні цінності порятунку та захисту [7].

Необхідно підкреслити, що війна і мир – це тісно пов'язані ви-міри соціокультурного світу, однак є всі підстави вважати, що по-ступово відбувається зміщення фокусу до дослідження проблем встановлення, підтримки та збереження миру. Сучасні феміністичні психоаналітичні теорії намагаються окреслити нові зв'язки між уявленнями про війну і гендер, сприяючи тим самим осмисленню дискримінації, насильства, експлуатації або байдужості. Крім того, у центрі уваги опинилася і проблема «легкої зброї», яку можна придбати і продати, використати проти ворога або проти власного народу чи навіть сім'ї. Тим самим феміністки підкреслюють зв'язок між воєнним насильством і економічною експлуатацією, між бойовими діями і домашнім насильством.

Ще один аспект, на якому зосереджуються сучасні феміністки, – це образ воїна, який презентують ті чоловіки і жінки, які повертаються з війни. Водночас – це образ надії на мир, образ захисників та охоронців. Дедалі більше феміністок схилиються до виправдання і навіть схвалення війн оборонних, справедливих, а тому все більше жінок йдуть служити у військо й намагаються створювати там найбільш сприятливий психологічний і моральний клімат, мінімізуючи ризики та нівелюючи непривабливі риси «маскулінності» війни.

Отже, викладене вище дозволяє стверджувати, що феміністичний дискурс поступово переходить від яскравого антимілітаризму характерного для 50–70 років XX ст. до «етики посеред насильства» [5, с. 23]. Спираючись на теорію справедливої війни, на етику справедливості та піклування, відходячи від суто гендерних ідентичностей, сучасні феміністки зосереджуються на осмисленні необхідності посильної участі у військових діях у формі волонтерства, турботи про побут військових, транспортування продуктів, медикаментів тощо. Однак у фокусі уваги залишається неприйняття насильства та війни. Адже проблема війни і миру залишається надто актуальною у світі та відкриває широкі можливості свого теоретичного осмислення і практичного дослідження у полідисциплінарному науковому дискурсі, що, своєю чергою, може стати підґрунтям реальної гуманізації життя.

Література:

1. Арендт Х. О насилии / Х. Арендт. – Москва : Новое издательство, 2014. – 148 с.
2. Бовуар С. Сила обстоятельств / С. Бовуар. – Москва : ИД «Флюид», 2007. – 408 с.
3. Вейль С. Укорінення. Лист до клірика / С. Вейль. – Київ : Дух і літера, 1998. – 298 с.
4. Чхеайло І. Духовні рушійні чинники фемінізації суспільства та армії / І. Чхеайло // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11–13 грудня 2003 р.). – Київ : ПЦ «Фоліант», 2003. – С. 99–101.
5. Bell V. Interrogating Incest: Feminism, Foucault, and the Law / V. Bell. – New York : Routledge, 1993. – 143 p.
6. Cammermeyer M. Serving in Silence / M. Cammermeyer. – New York : Viking Penguin, 1994. – 208 p.
7. Cocks J. Colonels and Cadres: War and Gender in South Africa / J. Cocks. – Cape Town : Oxford University Press, 1991. – 204 p.
8. Elshatain J. Women and War / J. Elshatain. – New York : Basic Books, 1997. – 187 p.
9. Held V. Feminist Morality / V. Held. – Chicago : University of Chicago Press, 1993. – 98 p.
10. Ruddick S. Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace / S. Ruddick. – New York : Basic Books, 1999. – 214 p.

Цымбал Т. Революция феминистического дискурса войны: от антимилитаризма к этике заботы

В статье проанализирован феминистический дискурс войны и его эволюция от антимилитаризма к этике заботы. Подчеркивается, что, опираясь на теорию справедливой войны и отходя от чисто гендерных идентичностей, современные феминистки сосредотачиваются на осмыслении необходимости заботы о военных, которые призваны защищать государство от внешнего агрессора.

Ключевые слова: феминизм, антимилитаризм, война, этика заботы.

Tatyana Tsybmal The evolution of feminist discourse of war from antimilitarism to ethics of care

The article analyzes the feminist discourse of war and its evolution from antimilitarism ethics of care. It is emphasized that based on the theory of just war and away from purely gender identities, modern feminists focused on understanding the necessity of caring for soldiers who are called to defend the country from external aggressors.

Keywords: feminism, antimilitarism, war, ethics of care.